

Xuriyat BEKTAYEVA,
Chirchiq davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi
E-mail:nodirabegim.2018@mail.ru,

P.f.d, prof. M.Tajiev taqrizi asosida

FORMATION OF SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL SUPPORT OF PROFESSIONAL COMPETENCE BASED ON TEACHING DISCIPLINES RELATED TO MEDICINAL PLANTS

Annotation

This article is devoted to the problems of improving the medical culture of the population, the formation and development of a cluster of medicinal plants of students. The article extensively covers the problems of preserving health in the conditions of complex globalization, educating the younger generation, physically and spiritually resistant to various external and internal influences, developing principles of a healthy lifestyle, developing medical literacy in health issues, forming a healthy generation, protecting it from such threats and risks as drug addiction, immorality.

Keywords: Medicinal plants, education, teaching methods, healthy generation, medical literacy, professional competence.

DORIVOR O'SIMLIKLAR BILAN BOG'LIQ FANLARNI O'QITISH ASOSIDA KASBIY KOMPETENTSIYANI ILMIY-METODIK TA'MINLASHNI SHAKLLANTIRISH

Annotatsiya

Mazkur maqolada muammosi sifatida ko'tarilgan aholining tibbiy madaniyatini oshirish, talabalarning dorivor o'simliklar klasterini tarkib toptirish va rivojlantirishga bag'ishlangan. Maqolada murakkab globallashuv sharoitida salomatlikni saqlash, turli tashqi va ichki ta'sirlarga jismonan, ruhan ham ma'nan bardoshli bo'lgan yosh avlodni tarbiyalash sog'lom turmush tarzi tamoyillarini qaror toptirish, salomatlikni saqlashga doir tibbiy savodxonlikni rivojlantirish, sog'lom avlodni shakllantirish, ularni giyohvandlik, axloqsizlik kabi tahdid va xatarlardan asrash muammolari keng yoritilgan.

Kalit so'zlar: Dorivor o'simliklar, ta'lim, o'qitish metodologiyasi, sog'lom avlod, tibbiy savodxonlik, kasbiy kompetentsiya.

ФОРМИРОВАНИЕ НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ НА ОСНОВЕ ОБУЧЕНИЯ ДИСЦИПЛИНАМ, СВЯЗАННЫМ С ЛЕКАРСТВЕННЫМИ РАСТЕНИЯМИ

Аннотация

Данная статья посвящена проблемам повышения медицинской культуры населения, формирования и развития кластера лекарственных растений студентов. В статье широко освещаются проблемы сохранения здоровья в условиях сложной глобализации, воспитания подрастающего поколения, физически и духовно устойчивого к различным внешним и внутренним воздействиям, выработки принципов здорового образа жизни, развития медицинской грамотности в вопросах охраны здоровья, формирования здорового поколения, защиты его от таких угроз и рисков, как наркомания, безнравственность.

Ключевые слова: Лекарственные растения, образование, методика обучения, здоровое поколение, медицинская грамотность, профессиональная компетентность.

Kirish. Jahonda inson faoliyati doirasida yuzaga kelgan ijtimoiy, iqtisodiy, demografik, ma'naviy va biologik tanglikni bartaraf etish zamonaviy sivilizatsiyaning dolzarb muammosi sifatida ko'tarilgan. Jadal rivojlanib borayotgan dunyo mehnat bozori va yuqori texnologik taraqqiyot barcha sohalarida faoliyat yuritadigan bo'lajak mutaxassislariga, ona zaminni, ekotizimlarni, inson salomatligini himoyalash, atrof-muhitni beqarorlik va izdan chiqishdan asrash, aholining tibbiy madaniyatini oshirish kabi muammolarni bartaraf etishda talabalarning dorivor o'simliklar klasterini tarkib toptirish va rivojlantirish vazifasini qo'ymoqda.

Tibbiy savodxonlikni oshirish, aholi sog'lom turmushini va salomatligini yaxshilash uchun eng samarali iqtisodiy chora-tadbirlarni aks etuvchi sog'lom aholining salomatligidir. Bugungi murakkab globallashuv sharoitida salomatlikni saqlash, turli tashqi va ichki ta'sirlarga jismonan, ruhan ham ma'nan bardoshli bo'lgan yosh avlodni tarbiyalash sog'lom turmush tarzi tamoyillarini qaror toptirish, salomatlikni saqlashga doir tibbiy savodxonlikni rivojlantirish, sog'lom avlodni shakllantirish, ularni giyohvandlik,

ahloqsizlik kabi tahdid va xatarlardan asrash dolzarb ahamiyatga ega.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Insonlar qadim zamonlardan buyon turli xil giyohlarning davolovchi va quvvat beruvchi xususiyatlarini bilishgan hamda bu bilimlarini turli xil xastaliklarni davolashda ishlatishgan. O'rta asrlarda xalq tabobati rivojlandi, uning vakillari tabiblar deb atalgan. Tabiblar o'z zamonasining o'qimishli va tibbiyot amaliyoti tajribalariga ega insonlar bo'lishgan. O'qimishli tabiblarni xalq xakimlar deb atagan. Bu davrda Abbos al-Zahraviy, Abu Ali ibn Sino [1], Al Beruniy [2], Abu Bakr ar-Roziy, Najibuddin Samarqandiy, Avaz tabib, Iloqiy, Kolonisiy, Qumriy, Xurosoniy, Xorazmiy [3], Maxmud Hakim Yaypaniy, kabi xalqqa tanilgan xakimlar muvaffaqiyatli tibbiyot amaliyoti bilan shug'ullandilar va xalq tabobatini rivojlantirishga o'z hissalarini qo'shdilar.

Tabiblar tomonidan qo'llanilgan o'simliklar asosida tayyorlangan dorivor vositalar va usullar yaxshi natijalar berganligi sababli ular keyinchalik tibbiyot botanikasi, farmakognosiya, farmakologiya kabi sohalarini rivojlantirishga ta'sir etdi [8].

П.С. Массажетов [8] (1884-1972) бутун умрини доривор ўсимликларни ўрганишга бағишлаган. А.И. Орехов [9] (1881-1932) ўсимликлар таркибидagi алкалоидларни ўрганиш борасида катта хизматлар қилган. Унинг шогирдлари бўлмиш академиклар О.С. Содиков, С.Ю. Юнусов, Н.К. Абубакировлар Республикамизда доривор ўсимликларни биокимёвий ўрганиш мактабини юзага келтирдилар [7].

Tadqiqot metodologiyasi. Maktab, kollej va texnikum xamda tabiiy yo'nalishi mavjud bo'lgan oliy ta'lim muassasalarda biologiya kursida dorivor o'simliklarni o'rganish kuchli o'quv va tarbiyaviy manbaga ega. Tabiatdan oqilona foydalanish madaniyati, alohida biologik ob'ektlarni va butun organizmdan yuqori tizimlarni himoya qilish haqida kuchli bilimlarni shakllantirish kerak.

Dorivor o'simliklarga oid o'quv mashg'ulotlar jarayonida o'quv-uslubiy ta'minotni ishlab chiqish va ulardan foydalanishning maqsadi o'qitish samaradorligini oshirishdir, bu esa o'z navbatida o'quv jarayonining har bir tarkibiy qismiga, har qanday faoliyat turiga tizimli, yaxlit, kompleks yondashuv asosida o'quv jarayonini optimallashtirishga yordam beradi [5].

1-jadval

Bo'lajak mutaxassislarining tibbiy savodxonlik kompetentligini rivojlantirish

Mezon	Dorivor o'simliklarni tanish	Ulardan foydalanish kompetensiyasi	Tibbiy savodxonlik	Dorivor o'simliklar agrotexnologiyasi kompetensiyasi
Yuqori	Dorivor o'simliklarni tanib, ajrata oladi, sistematik guruhlariga ajrata oladi, o'simliklarni ekologik hususiyatlarini biladi.	Dorivor o'simliklar mahsulotlarini aniqlay oladi, ularni saqlash muddatini farqlaydi, ularning tarkibiy qismini yaxshi biladi. Qaynatma, surtma va nastoykalarni tayyorlaydi.	Dorivor o'simliklardan farqlay oladi, dorivorlik hususiyatini biladi, ulardan dori-darmon sifatida foydalana oladi. Meva-sabzavotlardan dorivor sifatida foydalanadi.	Dorivor o'simliklarni urug'ini saqlay biladi, dorivor o'simliklarning xom-ashyosini tahlil qiladi, qayta ishlashga tayyorlab bera oladi. Dorivor o'simliklar ekish va etishtirishni, mavsumga qarab yig'ishni biladi.
O'rta	Dorivor o'simliklarni tanib, ajrata oladi, sistematik guruhlariga ajrata olmaydi, o'simliklarni ekologik hususiyatlarini analiz va sintez qila olmaydi.	Dorivor o'simliklar mahsulotlarini aniqlay oladi, ularni saqlash muddatini farqlagan ularning tarkibiy qismini bilmaydi. Ayrim Qaynatma, surtma va nastoykalarni tayyorlaydi	Dorivor o'simliklardan farqlay oladi, ularning dorivorlik hususiyatini bilmaydi, ayrim o'simliklardan dori-darmon sifatida foydalana oladi. Meva-sabzavotlardan dorivor sifatida foydalanadi.	Dorivor o'simliklarni urug'ini saqlay biladi, dorivor o'simliklarning xom-ashyosini tahlil qiladi, saqlaydi va qayta ishlashda ekologik mavsum omillarini tahlil qila olmaydi.
Quyi	Dorivor o'simliklarni tanib, ajrata oladi, sistematik guruhlariga ajrata oladi, o'simliklarni ekologik hususiyatlarini biladi	Dorivor o'simliklar mahsulotlarini aniqlay oladi, ularni saqlash muddatini farqlagan ularning tarkibiy qismini bilmaydi. Qaynatma, surtma va nastoykalarni umuman tayyorlashni bilmaydi.	Dorivor o'simliklardan farqlay olmaydi, dorivorlik hususiyatini bilmaydi, ulardan dori-darmon sifatida foydalana olmaydi. Meva-sabzavotlardan dorivorligi bilmaydi.	Dorivor o'simliklarni urug'ini saqlay bilmaydi, dorivor o'simliklarning xom-ashyosini tanimaydi, qayta ishlay olmaydi. Dorivor o'simliklar ekish va etishtirishni, mavsumga qarab yig'ishni bilmaydi.

Tajriba davomida Xiva qishloq xo'jaligi texnikumining "Dorivor o'simliklar qayta ishlash texnik texnologii" mutaxassisligi yo'nalishi o'quvchi - talabalarida tibbiy bilimlarning yuqoriligi, ular tanlagan kasbiy faoliyat natijasi ekanligida deb baholandi. Dorivor o'simliklar va ulardan foydalanish, texnik tadbirlar hamda uning birliklariga bo'lgan e'tibor talabalar tahsil olayotgan ta'lim dargoxida hamda ular tanlagan yo'nalish va bo'limi orqali ham yuzaga chiqishini kuzatdik.

Bu holat Denov Xazarbog' agrotexnologiyalar texnikumi o'quvchi - talabalarida ustun ekanligining guvohi bo'ldik. Asaka agrotexnologiyalar texnikumida esa fan yo'nilishiini yoritib beradigan metodik shart-sharoitning mavjud emasligi, shahar ichida markazda joylashganligi, dorivor o'simliklarni etishtirish uchun tajriba maydonining mavjud emasligi sababli, o'qitish jarayonida metodik va didaktik ishlarni, didaktik ko'rgazmali vositalarning etishmasligi, amaliyot xonasining mavjud emasligi ham o'quvchi-talabalar ham tibbiy savodxonlik va dorivor o'simlikliklardan foydalanish bo'yicha bilimlar va malakalarning etishmasligida deb baholandi.

Birinchi guruh yuqori daraja – bu guruh tarkibiga kirgan o'quvchi-talabalar quyidagi xususiyatlar bilan farqlanadi: dorivor o'simliklarni tanish, ularning morfologik hususiyatlarini aniqlash, ko'paytirish va saqlash va xom-ashyo tayyorlash, qayta ishlashga doir ko'nikmalarning yuqori ekanligi, dorivor va ziravor o'simliklarni quritish, saqlash va damlama tayyorlash doir amaliy vazifalarda tashkilotchilikning yuqoriligi, dorivor o'simliklardan

Bunda dorivor o'simliklarga oid fanlarni o'qitish jarayonida quyidagi hususiyatlar muhim bo'lib, ular:

o'qituvchining pedagogik kvalimetriyasi;

fan uchun ajratilgan o'quv soatlari soni;

o'quv guruhining yosh chegarasi;

mustaqil ish uchun ajratilgan o'quv soatlari soni;

o'qitish vositalarining mavjudligi va boshqalar [5].

Tadqiqotda dorivor o'simliklarni o'qitish orqali o'quvchi-talabalarining tibbiy savodxonlikni rivojlantirishning metodik ta'minotini shakllantirish lozim edi. SHu munosabat bilan ishlab chiqilgan metodika asosida tajriba-sinov ishlari Xiva qishloq xo'jaligi texnikumi, Qiziriq agrotexnologiyalar texnikumi, Denov Xazarbog' agrotexnologiyalar texnikumi, Asaka agrotexnologiyalar texnikumi, Gulobod agrobiotexnologiyalar texnikumi, Bo'ka agrotexnologiyalar texnikumlarida o'tkazildi.

Tajriba sinov ishlarining keyingi bosqichi o'quvchi-talabalarining mavjud bilimlarini aniqlab olgandan keyin, sohaga oid bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishga qaratilgan bo'lib, dorivor o'simliklarga oid fanlarni o'qitish asosida ularning tibbiy savodxonligini rivojlantirishga qaratilgan dastur asosida pedagogik faoliyat xarakatlari amalga oshirildi.

surtmalar, damlamalar, bog'lamalar, sinktura va tomchi dorilar asosida salomatlikni saqlashga yo'naltirilgan tadbirlarni biladi va amaliyotda qo'llay olashi bilan farq qiladi.

Ikkinchi guruh o'rta daraja – o'quvchi-talabalarida tibbiy savodxonlikka doir bilimlarning mavjud bo'lishi bilan birga, ularda dorivor o'simliklarni tanish kompetensiyasining yuqoriligi ko'rishimiz mumkin. Ikkinchi guruhda dorivor o'simliklardan foydalanish, dorivor va ziravor o'simliklardan qanday foydalanish, dorivor va ziravor o'simliklar saqlash qoidalariga oid bilimlarga qiziqishning mavjudligi, biroq dorivor o'simliklardan foydalanish va uning ekish va agrotexnologiyasi bo'yicha o'quvchi-talabalarining tibbiy va sanogen bilimlarining etishmasligi kuzatiladi.

Uchinchi guruh quyi daraja – tibbiy bilimlar va dorivor o'simliklarga oid bilimlarni, ya'ni etishtirish, yig'ish, xom-ashyo tayyorlash, saqlash va qayta ishlashga kabi jarayonni yuzaki qabul qilish va tushunishga harakat qiluvchi talabalar guruhi. Bunda talabalar dorivor o'simliklarni inson uchun zarurat deb biladilar, dorivor hamda ziravorlik vositasi sifatida anglashar ekan.

Tahlil va natijalar. Yuqoridagi vazifalardan kelib chiqib, ularni tabaqalashtirish lozim deb topildi. Ilk darsni "tibbiy savodxonlikning zaruriyati" deb nomladik. Mashg'ulot davomida quyidagi topshiriq va vazifalar jamlanmasi bilan talabalarga yuzlanildi:

Tibbiy savodxonlikning zaruriyati va dorivor o'simliklar yordamida salomatlikni saqlashga oid bilimlarning zaruriyatini talabalar jamoasiga erkin ravishda tahlil qilish usulida topshirdik. Bu esa dorivor o'simliklarni tanish,

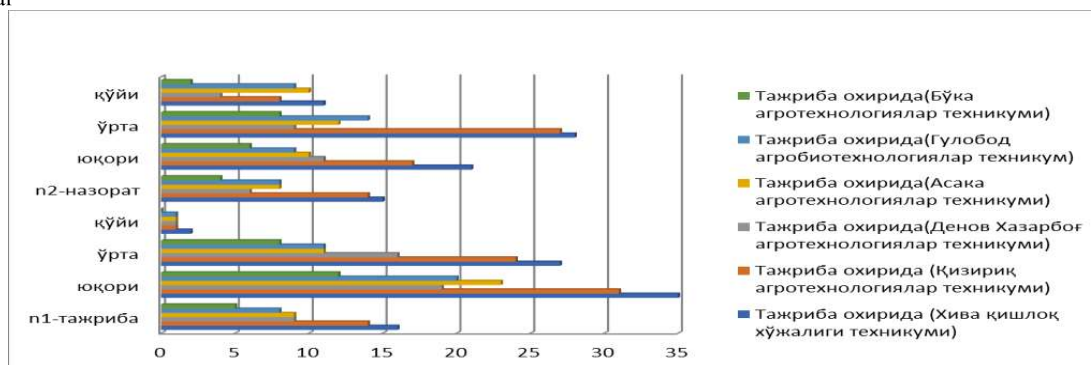
ularning dorivor xususiyatlarini o'rganish, tarkibini bilish va tahlil qilish imkoniyatini berdi.

Tibbiy bilimlarning hozirgi kundagi tasnifi, shifobaxsh o'simliklarning zaruriyatini tushunish orqali shifobaxsh damlama va qaynatmalarni tayyorlashni, dorivor o'simliklarni agroteknik talablarini o'rgandilar.

Keng axborot vositalaridan unumli foydalangan holda (internet ma'lumotlari, jurnallar, kitoblar va kommunikativ vositalar orqali) ti bilimlarbbiy savodxonlik va shifobaxsh o'simliklar, dorivor giyohlarni amaliyotda qo'llash asosida inson salomatligini tabiiy yo'l bilan himoya qilishyo'llari o'rgatildi.

Tibbiy savodxonlikni rivojlantirishdagi mavjud holat ya'ni Xiva qishloq xo'jaligi texnikumi, Qiziriq agroteknologiyalar texnikumi, Denov Xazarbog' agroteknologiyalar texnikumi, Asaka agroteknologiyalar texnikumi, Gulobod agrobioteknologiyalar texnikumi, Bo'ka agroteknologiyalar texnikumi o'quvchi-talabarlari bilan aniqlandi.

Olingan kattaliklarni umumiy jadvalga keltirib olindi. Xususan: 2-jadval

Tadqiqot natijalarini qayta tahlil etishga oid aksariyat matematik-statistik metodlarda ilgari surilayotgan g'oyaga ko'ra qayta tahlil, aynan tajriba va nazorat guruhlarida tajriba-sinovda qatnashayotgan talabalarning tajriba yakunida qo'lga kiritgan ko'rsatkichlari o'rtasidagi farqqa ko'ra tadqiqot samaradorligiga baho beriladi. Ana shu maqsadda Student metodi g'oyasiga muvofiq tajriba va nazorat guruhlar

Xulosa va takliflar. Tajriba sinov ishlarida pedagog-o'qituvchilar faoliyati ham nazorat qilingan bo'lib, bunda ularning pedagogik faoliyati, ish usullari, o'quvchi-talabalar bilan olib boriladigan muloqat usullari, metodologiyasi hamda dars jarayonida dorivor o'simliklar, shifobaxsh giyohlar, meva-sabzavotlar, rezavor mahsulotlardan qanday foydalanishi, ularni etishtirish, saqlash, dorivor maqsadlarda ishlatish uslublarini o'qitish bo'yicha kognitiv bilimlari va pedagogik mahorati tajriba sinov ishlarida kuzatildi. Xiva qishloq xo'jaligi texnikumining pedagog-o'qituvchilari soha mutahassisi, dorivor o'simliklar yo'nalishi bo'yicha bilim, ko'nikma va malakaga ega bo'lishi, ularda kognitiv bilimning yuqori ekanligi bilan isbotlandi. Soha mutahassisi bo'lganligi uchun dorivor o'simliklarni o'qitishga oid metodik qo'llanmalardan foydalanishni biladilar, mediasavodxonligi yuqoriligi hamda o'quvchilarning bilimlarga bo'lgan motivatsiyasi asosida isbotlandi.

o'quvchi-talabalarining yakuniy bosqich ko'rsatkichlari o'zaro qiyoslanadi.

Demak.

$$\frac{18,13}{16,25} \approx 11,2$$

Bu holatda ham N0 gipoteza rad etildi. Muqobil bo'lgan N1 gipoteza, ya'ni $X > U$ qabul qilindi. Shunday qilib ishning samaradorligi yangi ekanligi isbot qilindi. Demak, o'zlashtirish ko'rsatkichi 11,1% ekanligi kelib chiqdi.

ADABIYOTLAR

1. Abu Ali ibn Sino. Tib qonunlari. -Toshkent: Fan, 1982.T. 1. -497 b
2. Abu Rayxon Beruniy. "Kitob as-saydana fitt-tibb" //Farmakognoziya, Tashkent: Fan, 1974.-bet. 692-693.
3. Ahmedov A.A, Ergashev A. va boshqalar Dorivor o'simliklarni yetishtirish texnologiyasi fanidan amaliy mashg'ulotlar. Tashkent 2011
4. Alimbaeva P.K., Goncharova A.V. Dikorastutshie lekarstvennie rasteniya Kirgizii. – Frunze: Ilim, 1971. – 98 s.
5. Allayarov M. Valeriana o'simligini yetishtirish "Shifobaxsh" IICHM ilmiy bo'lim mudiri, b.f.n., O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan qishloq xo'jalik xodimi. O'zbekiston qishloq xo'jalik jurnali. 2011 y №12 son.
6. Gammerman A. F., Kadaev G. N., Yatsenko-Xmelevskiy A. A. Lekarstvennie rasteniya: rasteniya-isseliteli. – 3-e. izd. – M.: Visshaya shkola, 1984.
7. Lekarstvennoe rastitelnoe Sire. Farmakognoziya: Ucheb. posobie / Pod Red. G.P.Yakovleva i K.F.Blinovoy. – Spb.: Speslit, 2004. – 765 s.
8. Menshikova Z.A. Lekarstvennie rasteniya v narodnoy medisine/ M.: Eksmo, 2010. 382 s.
9. Pastushenko V.L. Lekarstvennie rasteniya. Ispolzovanie v narodnoy medisine i v bitu/ Spb.: BXV-Peterburg, 2012. 325 s.
10. To'xtayev B.Y., Axmedov E.T., Qaysarov V.T. Dorivor o'simliklar introduksiyasi, Toshkent. "O'z.R. Fanlar Akademiyasi Asosiy kutubxonasi" bosmaxonasida chop etilgan - 2022 y. - 156 b.
11. Xojimatov K.X., Xojimatov O.K., Sobirov U.A. Sbornik pravil polzovaniya ob'ektami lekarstvennix, pitshevix i texnicheskix rasteniy. Tashkent: "Yangi asr avlodi", 2009. – 171 s.